

Откриване и взаимодействие с агресивните деца в детската градина

Йорданка Факирска

Abstract: Detection and interaction with aggressive children in kindergarten: *The report deals with the early identification of aggressive children. There are certain criteria and indicators for monitoring children and discover aggressive behavior. Reasonable necessity of the correct approach when interacting with these children. Highlighting the role of the style of behavior and the role of different educational strategies.*

Key words: *aggression, behavior, interaction style education strategies.*

Въпросът за ранната детската агресивност вълнува много хора от различни кръгове на социума – родителите, които изпитват затруднение при взаимодействието със своите деца, учителите (в детски градини и училища), които не съумяват да овладеят агресивните деца и така рискуват да провалят педагогическия процес, и децата, които се възпитават и обучават съвместно с агресивните деца – те не получават необходимото спокойствие и сигурност в групата или класа. За да се ограничат негативните последици от проявите на агресия както за носителите на агресия, така и за потърпевшите, е необходимо да се предприемат необходимите мерки за ранно откриване на агресивните деца и за позитивно и ползотворно взаимодействие с тях.

Агресивните деца се нуждаят от разбиране и поддръжка от страна на възрастните, а не от наказания и порицания. Някои от децата проявяват агресивност, защото не познават други модели на поведение. Освен това се знае, че агресивните деца се отхвърлят от групата или класа и изпадат в изолация. Това не им помага да преодолеят своята агресивност. Нещо повече – то предизвиква агресия, която поражда нова изолация. Така агресивното дете попада в един омагьосан кръг и не може да излезе само от него. Ако не му помогнем навреме, когато агресивността е преодолима, тези прояви не само се затвърдяват, но се и задълбочават и засилват.

Критерии за ранно определяне на детската агресивност

Много важно е рано да се откриват децата, които имат нагласи за агресивно поведение. Как може да стане това? Възможни са няколко начина за установяване на агресивно поведение у децата от предучилищна възраст. Първият е с картинен тест. Вторият е чрез продължително наблюдение върху поведението на детето при определени показатели и критерии и в различни ситуации – игра, съвместна, групова работа, спорт. Третият е чрез събиране на експертно мнение от учителите. Ще се спрем накратко на всеки от тях.

- *Чрез картинен тест.* На децата се предлагат картинки с изобразени конфликтни ситуации (някой взима чужда играчка, разрушава постройка, чупи играчка). Прави се анализ на изобразената ситуация на картинката и на детето се задава следния въпрос: „Какво би направил на мястото на обидения?“ Тук са възможни две групи отговори. Децата с агресивни нагласи отговарят: *ще го ритна; ще го затворя в килера; ще го убия.* Останалите деца в повечето случаи предлагат по-конструктивни и миролюбиви отговори: *ще го поправа; ще направя ново; ще се оплача на мама.* Ако ги накараме да интерпретират картинките агресивните деца приписват на изобразените герои враждебни намерения (*нарочно го е разрушил; откраднал го е;*), а останалите деца откриват случайности (*ще си поиграе и ще го върне; щом го е счупил трябва да го поправи; те ще се разберат и ще играят заедно).*

- *Чрез наблюдение.* При този подход се забелязват още по-големи различия в реалните взаимоотношения. Обикновено агресивните деца проявяват малък интерес към работата на своите партньори. Ако има интерес, той е отрицателен и с намерение да скъсат, да разрушат.

Главна отличителна черта на агресивните деца е тяхното отношение към връстниците. За тях другото дете е противник, конкурент, препятствие, което трябва да отстранят. Това отношение не е предизвикано от недостиг на комуникативни умения. То е свързано с особеното възприемане на другия като враг. Затова задачата ни не е да поставим точна диагноза и да лепнем етикет "агресор", а да разберем причините за детската агресивност и да окажем своевременно помощ на детето. За опитните учители и ледагози не е трудно да забележат децата с агресивни прояви, но за по-голяма обективност и точност могат да ползват набор от критерии за определяне на агресивността. Е. Лютова и Г. Моница (2) предлагат схема за наблюдение на децата по определени от американските психолози М. Алфорд и П. Бейкър критерии за оценяване на детската агресивност. Тези критерии са насочени към поведението на детето, към взаимоотношенията му с връстници и възрастни. Те могат да се използват както от изследователи, така и от учители, възпитатели и родители, когато имат съмнения за агресивни прояви и желаят да помогнат.

Критерии за агресивност (схема за наблюдение на децата)

Детето:

1. Често губи контрол над себе си.
2. Често спори и се кара с възрастните
3. Често отказва да изпълнява правилата.
4. Често нарочно дразни хората.
5. Често обвинява другите за своите грешки
6. Често се сърди и отказва да направи каквото и да е.
7. Често е завистлив и отмъстителен.
8. Чувствителен е, много бързо реагира на различни действия на околните (деца и възрастни), които нерядко го дразнят.

Може да се предположи, че детето е агресивно само тогава, когато в продължение на не по-малко от **6 месеца** в поведението му се проявяват поне **4** от изброените **8** признаци. Разбира се дори да се установи подобна зависимост не е желателно да се лепва някакъв етикет на детето. В случая би било полезно, ако се предприемат действия за снемане на напрежението, за отвлечане на вниманието от дразнителите и за създаване на доверителни отношения с него. Тук е много важно да се отбележи, че дете, в чието поведение се проявяват повече признаци на агресивност се нуждае от помощ от специалист – психолог или лекар.

- *Експертни мнения от учители.* Освен преките наблюдения на поведението на децата, много изследователи препоръчват да се използват и впечатленията и мнението на учители и възпитатели, които са в пряк и непрекъснат контакт с тях. То трябва да се получи като им се предложат конкретни критерии за наблюдение на прояви на агресивност у децата. Те са свързани с поведението на детето, с отношението му към възрастните, връстниците, животни и към играчки и предмети. Подобен набор от критерии предлагат Г. П. Лаврентев и Т.М. Титаренко (1992), които са разработили анкета за учителите (по Е.Лютова и Г. Моница, 2).

Критерии за агресивност у децата (анкета)

1. Понякога се държи така, сякаш в него се е вселил зъл дух.
2. Не може да премълчава, когато е недоволен от нещо.
3. На злото обезателно отвръща със зло.
4. Понякога без причина му се иска да се кара.
5. Случва се с удоволствие да чупи играчки, да разрушава нещо, да троши.

6. Понякога така настоява на своето, че околните губят търпение.
7. Не пропуска да дразни животните
8. Трудно е да се спори с него
9. Много се сърди, когато му се стори, че някой му се подиграва.
10. Понякога у него се появява желание да направи нещо лошо, шокиращо околните.
11. В отговор на обичайните изисквания се стреми да прави всичко наопаки.
12. Често е ревлив не за възрастта си.
13. Възприема себе си като самостоятелен и решителен.
14. Обича да бъде пръв, да командва, да подчинява другите на себе си.
15. Неуспехите предизвикват силно раздразнение, желание да намери виновни.
16. Лесно се кара, влиза в разпри и скандали.
17. Старае се да общува с по-малки и физически по-слаби от него.
18. Нерядко има пристъпи на мрачна раздразнителност.
19. Не се съобразява с връстниците си, не отстъпва.
20. Уверен е, че ще изпълни най-добре от всички всяка задача.

Положителния отговор на всяко предложено твърдение се оценява с 1 точка.

Нивото на агресивност според Лаврентев и Титаренко следва да се оценява по следната скала:

Висока агресивност — 15—20 точки.

Средна агресивност — 7—14 точки.

Ниска агресивност — 1—6 точки.

Взаимодействие с агресивните деца

С установяването на агресивно поведение у детето не приключва ангажиментът на възрастния – педагог или родител. По-съществената част от взаимодействието с агресивното дете се състои в изработване на определен стил на възпитание и изработването на стратегии за ранно преодоляване на агресивното поведение.

Стил и стратегии на възпитание и ролята им за преодоляване на агресивното поведение

Превръщането на агресивността в приемливо поведение не може да стане само с похвали на доброто поведение от страна на учителя или на родителите, още по-малко с наказания. Тук са важни както *материалните стимули* (знаковата система), така и установяването на доверителни партньорски отношения, които способстват за ограничаване на агресивните постъпки и за включване на механизмите за самоконтрол. Когато е налице агресивно поведение, възрастният се намесва като ***критикува постъпките и поведението, а не детето и неговата личност***. Така се дава възможност на детето да осъзнае и разбере своята постъпка, да открие къде е нарушило правилата и да се коригира.

Според Левитов (по Св. Колосова, 1) стилът на възпитание в семейството или в училище е много важен фактор за преодоляване на агресията. Един от критериите за определяне на стила на възпитание като либерален, строг или деспотичен е използването на забраните.

Стилът на възпитание в семейството може да се установи от отговорите на детето на въпроса „*Какво ти забраняват да правиш у дома?*“ Получените отговори характеризират по определен начин стила на семейното възпитание. Забелязват се четири типа забрани:

- ✓ На първо място са забраните, запазващи вещите и редът в къщата. Те се предявяват предимно от майките, които по-често се грижат за реда в къщи;
- ✓ На второ място са забраните свързани с безопасността на детето;
- ✓ На трето място – забрани за опазване на покоя на възрастните и най-вече на бащата;
- ✓ На четвърто място – забрани с нравствен характер, отнасящи се както към отношенията вътре в семейството, така и към правила на поведение (например, не късай книгите, не драскай по тапетите, не бъди груб).

Таблица 1. Зависимост на стила на поведение на детето от стратегията на възпитание на възрастните

Стратегия на възпитание	Конкретни примери на стратегии	Стил на поведение на детето	Защо детето постъпва така
Рязък натиск върху агресивното поведение на детето. Нетърпимост от страна на възрастните.	“Престани!” “Не смей да говориш така!” “Ще те пребия от бой!” Възрастните наказват детето	Агресивен. Детето може в момента да прекрати, но ще покаже своите отрицателни емоции на друго място и по друго време.	Детето подражава на родителите и се учи от техните агресивни форми на поведение. Респектирано е от тях, но в отсъствието им ги имитира.
Игнориране на агресивните прояви на детето. Необоснована търпимост или безразличие.	Възрастните си дават вид, че не забелязват агресията на детето или смятат, че то е още малко.	Агресивен. Детето продължава да действа агресивно, понякога до постигане на своето.	Детето смята, че върши всичко правилно и агресивните форми на поведение се закрепват като черта на характера.
Разнопосочни и некоординирани инструкции, реакции или забрани.	Бащата забранява, а майката тайно отменя забраните.	По-често агресивен и объркан.	Детето става двуличен и агресивен към забраняващия и строгия родител.
Възрастните дават възможност на детето да изрази своята агресия в приемлив начин и тактична форма. Забраняват да се държи агресивно към другите.	Ако забележат, че детето е разневено, могат да го включат в игра за снемане на гнева му. Възрастните му обясняват как да се държи в даден случай.	Преди всичко детето се научава как да управлява своя гняв. Разбира, че неговата агресия наранява другите и им причинява болка и неприятни усещания.	Детето се научава да анализира различни ситуации и взема пример от своите тактични родители или възпитатели. Разбира, че не трябва да прави на другите това, което не иска да се случи на него.

Еднакво вредни или еднакво полезни за детето са както липсата на всякакви забрани (граничи с безразличието и незаинтересоваността), така и изпълването на живота му с различни забрани, които често пъти са безсмислени.

В първия случай детето е по-склонно да изтълкува либералността като безразличие или като слободия. То или ще се огорчи, че никой не му обръща внимание и ще направи всичко възможно да го забележат, или ще си помисли, че всичко му е разрешено и ще прекрачи лесно границата между разрешеното и забраненото.

Във втория случай естественият порив за свобода на детето го кара да се съпротивлява на забраните и прави всичко обратно на това, което възрастните искат от него.

Стилът на възпитание се определя и от начините за реагиране на възрастните при прояви на непослушание и агресия от страна на детето. Възможни са най-малко три стратегии на възпитателно въздействие на възрастните към агресивните прояви, които се изразяват в следното: *ръзък натиск върху агресивното поведение; игнориране на агресивните прояви; създаване на условия и възможности детето да изрази своята агресия и раздразнение по начин, който не засяга другите* (по Е. Лютова, Г. Моница). (Табл. 1)

На всеки тип стратегия съответства определен тип поведение на детето. Прави впечатление, че единствено при прилагането на четвъртата стратегия, при която родителите активно и позитивно си взаимодействат с агресивното дете, то успява да се научи да управлява своя гняв и взема пример от тактичното поведение на своите родители и учители.

В зависимост от използваната стратегия стилът на поведение на детето може да се запази, да се засили или да се промени към добро. В случаят е много важно възрастните да разберат причините за прояви на агресивност от детето и да търсят съответни начини, за да му помогнат. Връзката между използваната стратегията на възпитание, определена от стила на поведение и от ответната реакция на детето е двупосочна и взаимнозависима.

Неправилно подбраната стратегия води до неправилен избор на поведение от страна на детето, а то от своя страна предизвиква ответна реакция на възрастните. Тук е важно да се добави още едно много важно изискване към стила на възпитание – изискванията и на двамата родители (респективно на учителите) към детето не трябва да си противоречат. Противоречивите инструкции или изисквания само объркват детето и го карат да си търси свое собствено поведение или реакция при по-сложни ситуации.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Колосова, Св., Агресия и агресивност, сп. Школьной психолог, 2000, №№ 25, 26, 27, 28, Коми, Русия.

[2] Лютова Е. К., Г. Б. Моница, Шпаргалка для взрослых. Психокоррекционная работа с гиперактивными, агрессивными, тревожными и аутичными детьми, Москва, изд. ЦСПА "Генезис", 2000.

За контакти:

Доц. д-р Йорданка Димчева Факирска, Катедра Педагогика, психология и история, Русенски университет „Ангел Кънчев“ email: d.fakirska@mail.bg; dete-bg.com

Докладът е рецензиран.